

EDEBİYAT VE İLİM

ALİ NİHAD TARLAN

Fuzulî, "ilimsiz şiir temelsiz binaya benzer" derken ilmi, edebiyatın dokusu içine almak ister. Bizim düşüncemiz tamamen başkadır. Biz burada ilim ile edebiyatın türlü münasebetlerinden yalnız bir tanesi üzerinde duracağız.

İnsanın maddî ve manevî bütün faaliyeti kendi varlığını muhafaza gayesine yönelmiştir. Bu itibarla her türlü faaliyet, birinci planda bir vahdet manzarası gösterir. Bunlar sonradan kendi mahiyetlerine göre muhtelif nevilere ayrılır. Nazarî olarak insan hayatını ikiye ayırıyoruz: Zihnî hayat, teessürî hayat. Zihnî hayatın mahsûlü, akıl ve idrâke istinad eden müsbet ilimlerdir. Teessürî hayatımız ise bize san'at mahsûlünü verir. Akıl mücerredir. Kendi prensipleri dahilinde hadiselerle nüfuz eder ve onların kanununu bulur. İlim içi boş bir ölçüdür. O bu ölçüyü bütün hadiselere, yani hilkatin mahsûllerine tatbik eder. San'at bir mahsûldür, uzviyetin bir mahsûlüdür. Toprakta yetişen bir nebat, buğuttan damlayan bir katre, midenin ifraz ettiği bir mâyi, sinir cümlesinin bir ihtizazı neticesinde şuur sathında vücuda gelen bir hayâl, bunların hepsi birer mahsûldür ve vardır. Hulâsa olarak söylemek icab ederse, fizikî veya kimyevî bir harekettir. İlim asırlarca bu hareketin içinde cereyan eden nizam kanununa nüfuz için çalışmıştır. İlim vahdete, san'at tenevvua doğru gider. Bu, hayatın zarurî icabıdır. Kâinatta sadece nizam ve kanunun hüküm sürdüğüne ilim yolu ile inananlar için bu kanunun şuur ve idrâkinden ibaret olan ilmin sahası içine girmeyecek hiç bir vâkıa yoktur. Her vâkıa bir harekete irca' edildikten sonra, meselâ toprakta intaş edip boy atan bir tohum ne ise ve nasıl ilmin tedkik sahasına giriyorsa, insan uzviyetinin bir mahsûlü olan sanat eseri de aynı mahiyettedir. Niçin aynı sahaya girmesin? Toprağın içinden yükselen bir nebatın tekevvün şartları bir sanat eserinin tekevvün şartlarından daha mı basittir? Eğer birincisi basit görünüyorsa, ikincisi de o derece basittir. Bunlardan biri insan bünyesinden, diğeri

topraktan yetişiyor. İkisi de bir hareketin mahsülüdür. Bu başlangıçtan hareket edersek san'atın bir şubesi olan edebiyatın da bir mahsül olduğunu ve ilim ışığının bu mahsül üzerine tevcihinin zarurî bulunduğunu kabul etmemiz icab eder.

“San'at mahsülü güzeli arar” diye sathî bir itiraz varid olabilir. Lâkin hilkatin hangi mahsülü vardır ki bizim güzel veya çirkin ölçümüze hitab etmesin? Bir çiçeğin bir kuşun şekli, kokusu, rengi, sesi; bir meyvanın lezzeti, bir dağın azameti bizi bünyemiz ve idrâkimiz derecesinde heyecandan heyecana düşürmez mi? Bütün bunlar bizim güzellik duygumuza hitab ettikleri için ilmin hududları içine girmesinler mi? Bir san'at mahsülü hiç de bunlardan ayrı bir şey değildir. O hilkatin insan adesesinden geçtikten sonraki halidir. Esasen insan san'at mahsülünü, insanı tanımak için ister. Bir tabiat parçası, onu tuval'e aksettiren san'atkârın eserinden az mı güzeldir? Lâkin o tuval üzerinde bir insanın muayyen bir zaman çerçevesine giren bütün manevî bünyesi vardır. Bir hayat hikâyesi, daha ileri gidersek o anın hududunda tekâsüf etmiş asırlar vardır. Eğer iş bu derece ehemmiyetli olmasaydı san'at eserini aramazdık. Evet, bu hadise çok mu'dildir, çok girifttir. İdrâkin önüne dikilen bir Majino'dur ki, her zerresinde bir kalenin heyulâsı yükselir. Yalnız düşünmeli ki, bir tarafta da asırlarca adım adım muzafferâne ilerleyen bir idrâk ordusu vardır ki yürüyor ve önünde hiç bir şey mukavemet edemiyor. Yapsa yapsa onu muayyen bir zaman oyalıyor. İlim, ışıklarını hilkatin her sahasına tevcih edip türlü isimlerle zâhirin kabuğunu deliyor ve içinde kanunu arıyor. Esasen yaradılışa daha nâfiz bir nazarla bakarsak âfakî ve enfüsî hadiseler arasındaki fark da ortadan kalkar. San'at eserini de, onu vücuda getiren şartları ilmin muhtelif branşlarındaki ileri adımlar dahilinde bir tahlile tabî tutabiliriz. Bu tahlil neticesinde, hadiseler karşısında sarsılan insan ruhunun dile aksedebilen bu mahsülü, sarsıntının tesir ölçüsünü heyecansız hayatımızdaki düzenin ne derece alt üst olduğunu bize ifşa eder.

San'atın gayesi güzele erişmektir. Fakat, bu buluş mutlak değildir. Güzel telâkkisi zamanla değişir Cemiyetin umumî temâyülü muayyen bir zaman için bize bir mi'yar verir. Fakat bu ölçü de bütün istikrarsızlığına, bütün kaprislerine rağmen bir vâkiadır. Ve hiç şüphe yok ki, bu istikrarsız telâkkinin bu vasfının istikrarlı bir kanunu vardır. Sebep-ler ne derece girift olursa olsun, içerisinde devamlı bir kanun seyrini sezmemek imkânsızdır. Bu gün için hayâllerin mîmârîsi, kelimelerin kullanılmış yerleri gibi hususiyetler ilmi usûl dairesinde inceden inceye ted-

kik edilir ve istatistikler vücuda getirilirse, her asrın zevk mahiyetine yavaş yavaş nüfuz imkân dahiline girer. Edebiyatın tarihi de gerek ferd ferd, gerek asır asır bu bilgilerin ışığı altında meydana gelir. İlmî tahlile girişmeden gizli bir sentezle edebî san'at mahsûlünün değeri üzerinde zarurî olarak tenkidler yapılacaktır. Bunlar ilmin yolunda birer malzemedir. Fakat onun istediği kat'iyeti hiç bir zaman kazanamaz. Biz asırlar boyu san'atın derece derece güzellikteki mahsûllerini zevk ile tatmışız ve şimdiye kadar onu bir ilim mevzuu olarak ele almamışızdır. Kanaatimizce bunun zamanı gelmiş, hattâ geçmek üzeredir.

İlim ve San'at

II

İnsanın bütün faaliyetinin hayatı muhafaza gayesine yöneldiğini söylemiştik. Bu nokta üzerinde biraz tavakkuf etmemiz icab ediyor. Evvelâ görüyoruz ki uzviyetimiz, akıllara hayret veren bir işbirliği ile çalışıyor. Vücudumuzun, hücrelerinden başlayan, guddelerde sırlara bürünen, esaslı uzuvlarda daha bâriz bir seyir takip eden bir faaliyeti var. Bu fizikî ve kimyevî faaliyetin bu derece âhenkli olabilmesi için hayat denen ve kendi yanılmaz şuru kendi içinde bulunan bir merkezden idare edilmesi lâzımdır. Normal olarak her uzuv, vazifesini idrâk ve onu bihakkın yerine getiren bir varlıktır. Bu mekanizma, faaliyetine devam edebilmesi için daima muhitine muhtaçdır. Meselâ, evvelâ gıda ihtiyacı. Bu hadiseyi hiç de basit görmemelidir. Bir çocuk için hilkat, ana südünü doğmadan evvel hazırlıyor ve bu süt, onun hazm cihazına uygun ideal bir gıdadır. Çocuk bünyesinin inkişafı için lâzım olan madenleri de unutmuyor. Onları karaciğere depo ediyor. Tabiattan alacağımız gıdaları seçme zarureti karşısındayız. Bu seçme işinde bize insiyaklarımız rehber oluyor. İlmî bu derece tekâmül ettiğini sandığımız zamanda dahi insan uzviyetinin nelerden faydalanacağı hakkında hâlâ âlimler arasında bir ittifak yoktur. Fakat bütün bunlara rağmen, insanlar yaşamış ki, insanlık ayakta duruyor. İnsiyaklarımız hayattan süzülüp gelen ve bizim şuurumuzun altından bize yol gösteren ışıktır. Bu hayat mekanizması aynı zamanda maddenin üstünde onu en ince noktalarına kadar saran bir sinir cümlesidir. Bu sinir cüm-

İnsanın faaliyeti, insan hayatı ile o derece yakından alakadardır ki yalnız onu tahrik eden değil, türlü heyecanlarla hayatta ona yol gösteren bu organizmadır. Haz ve elem gibi iki duygu ile bu insan denen kâinatı hayat sahasında dolaştıran idrâk nisbetinde onu bir itminana götüren, hulâsa hayatı tattıran bu sinir cümlesidir. İnsanın belki diğer uzuvları kendi hayizleri içinde bir amele gibi çalışır. Kendinden kimbilir nasıl bir inşia^c ile ayrılır; mesafe mefhumunu çiğneyip aşar. Yine bu sinir cümlesidir ki statik olan aklı tahrik eder. Bir iç sentezi ile bazan çok ilerlere atılır, büyük keşifler yapar. Bu cümle sıhhatte ise faaliyeti normaldir, insanı hazza sürükler. Ancak, hazzın insan ruhunda hususî bir telâkkisi vardır. Herkes aynı şeyden haz duymaz, binbir uzvî ve ruhî sebep bu hususda insanları birbirinden ayırır. Fikren ve ruhen yükselmiş insanların hazzı, idrâkleriyle mütenasip bir mahiyet ve değerdedir. Meselâ, herkes yaşamak ister ve hayata koşar. Ancak, hayat her ne şekilde olursa olsun nefes almak değildir. Haz ile beraber olursa bir değer alır. İztırap dahi telâkkiye göre değişen bir şeydir. Herhangi bir hadise bazı insanlarda haz, bazılarında elem tevlid eder. Bunların şiddet dereceleri de her insanda aynı değildir. Sinir cümlesi telakkî ve idrâke göre insanı hazza sevk eder ve elemden çeker. Bunu çok müessir bir şekile yapabilmek için de hiç bir zaman makûl bir itidal noktasında durmaz. Muhakkak haricî eşya ve hadiseleri hakikî ölçüsünden uzaklaştırır. Bazen elem o derece tahammül edilmez bir hal alır ki, o anda hayat, bütün cazibesini kaybeder. Elemin sükûnu için hayatın ifnası lâzım gelince karşımıza intihar hadisesi çıkar. Elem insanın türlü duygularını yüklenebilir: Maddî, olur manevî olur. En dayanılmaz elem manevî elemdir. Bu haz ve elem, bizim umumiyetle ruh dediğimiz merkezden gelir, ve sinir cümlesinin mahsûlüdür. Bu cihaz, uzviyeti hayatın tayin ettiği hedefe sürüklemek için onu içinden harekete getirir. Hazlar büyür. İnsana yüklenen büyük külfetlerin hazlarını bazen en yüksek doza çıkarır, onu sürükler. Bazen tehlike arzeden hadiseleri büyültür, uzviyeti ondan uzaklaştırır. Velhasıl bu cihaz, idrâk ile işbirliği yaparak eşya ve hadiselerin tabîî hacim ve değerlerini müsbet veya menfî cihetlerden muhakkak derece derece aşar. Bizi saran eşya artık tamamen başka bir hüviyettedir. Ve bu suretle san'atın hududuna ayak basmış oluruz. San'at bu değişik manzaranın ifadesidir. Heyecan fırçası ile resmedilen bu ruh manzarasını, hayatın az çok her safhasında görürüz.

Bu kuş bakışı seyirde ışık tevcih ettiğimiz her noktanın, nizamlı bir kâinat içinde aynı nazarda ezeli ve ebedî âhengine zarurî olarak

katıldığını ve ondan zerre kadar inhiraf edemeyeceğini görüyoruz. O halde, bu hayatî zaruretin mahsûlü olan san'at eserlerinin de kanunların şuuru olan ilmin inceleme sahasının dışında kalamıyacağını düşünmek en tabii bir mantık merhalesidir.